

Л. Клочко

ПОЯСНИЙ ОДЯГ ЧОЛОВІКІВ НА ЗЕМЛЯХ СКІФІЇ

У статті на підставі аналізу писемних, образотворчих, археологічних матеріалів, а також робіт попередніх років та інших авторів, присвячених вивченню однієї зі складових костюмних комплексів скіфів, представлені нові погляди на форми поясного одягу та застосування різних засобів декору.

Ключові слова: Скіфія, штани, джерела, торевтика, костюм, поясний одяг.

Поясний одяг — обов'язкова складова костюмних комплексів населення Скіфії разом з головними уборами, наплічним убранням, взуттям. До теми «Поясний одяг чоловіків на землях Скіфії» дослідники вже звертались в загальних працях, присвячених дослідженням давнього костюма (Яценко 2006) і окремих статтях (Клочко 2006; 2010; 2012; 2018; Шаменков 2024). В роботах висвітлені різні аспекти теми: матеріали, які використовували для виготовлення одягу, його форма, властивості в залежності від призначення, знакові функції тощо. Метою статті є узагальнення матеріалів з вивчення поясного одягу чоловічого населення Скіфії, а також особливості оздоблення і його знакові функції.

При вивченні вбрання давнього населення дослідники спираються на різноманітні джерела: писемні, образотворчі, археологічні. Звичайно, інформаційне наповнення кожного з них неоднорідне, але комплексний і компаративний аналіз різноманітних пам'яток, а також залучення етнографічних матеріалів дозволяють визначити характеристики різних категорій одягу.

© Л. КЛОЧКО, 2026

This is an Open Access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

Поясний чи стегновий одяг має глибоке коріння в історії вбрання. Вважається, що одяг, який закриває нижню частину тіла та ноги, з'явився у племен, пов'язаних з їздою верхи, і тому в культурі одягу з'явився пізніше, ніж плечовий одяг. Дивно, що це твердження дійшло до наших днів. Адже різноманітні джерела свідчать, що штани різного вигляду виготовляли ще за часів палеоліту. Реконструкції, образотворчі матеріали показують одяг, який складається із кількох елементів, і загалом нагадує за силою сучасні форми (Яковлева 2013, с. 15). Довга історія поясного одягу на значній території відбилася у появі різноманітних видів та типів. Дослідження давнього вбрання на території Європи дозволило окреслити регіони, в яких переважають однотипні категорії плечового та поясного одягу: 1) драпірувальні форми (Еллада); 2) поєднання зшитого та незшитого одягу (Північна, Центральна та Східна Європа); 3) перевага зшитого одягу (степовий і лісостеповий регіони Північного Причорномор'я, Центральна Азія, алтайський регіон).

С. Яценко розглянув вбрання європейських скіфів у контексті історії костюма так званих іранських народів. І хоча серед них були й осілі землероби, і кочовики, але, на думку С. Яценка, в різних компонентах костюмів знайшли відображення риси етнічної спорідненості (Яценко 2006, с. 17). Але більшість дослідників вважає, що у формуванні різних елементів вбрання головну роль відіграють практичні вимоги, якщо не йдеться про спеціальний одяг, наприклад, церемоніальний. На цьому наголошують, зокрема, етнографи. Форми повсякденного одягу були пристосовані до кліматичних умов і відповідали вимогам господарської діяльності, тому зберігали впродовж довгого часу риси ло-

кальної своєрідності. Як зазначила Н. Лобачова: «крій одягу та інші його риси здебільшого формуються не в рамках народу, а в межах регіону» (Лобачева 1989, с. 35).

Одним із джерел, за яким можна уявити вигляд поясного одягу скіфів, є деякі пасажі з творів античних авторів. За їхніми уявленнями штани є особливою ознакою варварів. Про це, посилаючись на Гиппократ, пише С. Яценко (Яценко 2006, с. 75). У його праці подано зображення поясного одягу скіфів V—IV ст. до н. е. Автор дослідив червонофігурні вази, на яких у різних сценах представлені варвари. Давні художники відтворили зовнішній вигляд чоловіків, які, на думку деяких дослідників, мають риси як персів, так і скіфів. Вони у штанах з візерунчастої тканини із неширокими холошами. Дослідник звернув увагу на розмаїття текстильних орнаментів (Яценко 2006, с. 62). На пам'ятках торевтики V—IV ст. до н. е. помітно, що тканина, з якої виготовлений стеговий одяг, прикрашена кружальцями та хрестиками (Яценко 2006, с. 65). На думку С. Яценка, в такий спосіб відображене протиставлення власників одягу: хрестики у переможців, а кружальця у переможених. Не всі дослідники сприйняли беззаперечно припущення С. Яценка, тому що автор не відзначив особливості античного декоративного мистецтва (Шаменков 2024, с. 8). У праці С. Яценка наведені цікаві спостереження стосовно усіх складових костюмів скіфів: використання тканин та шкіри, кольорова гама, декор (Яценко 2006, с. 67—68). Ужодо поясного одягу, то автор залишив поза увагою форму штанів, їх крій. Найчастіше С. Яценко називає весь поясний одяг скіфів «шароварами» (Яценко 2006, с. 75).

А. Манцевич, описуючи витвори античного мистецтва з кургану Солоха (гребінь, чашу, горит), аналізує вбрання персонажів і поясний одяг — штани з широкими холошами, який вона називає анаксиридами як синонім шаровар (Манцевич 1987, с. 57, 59, 90).

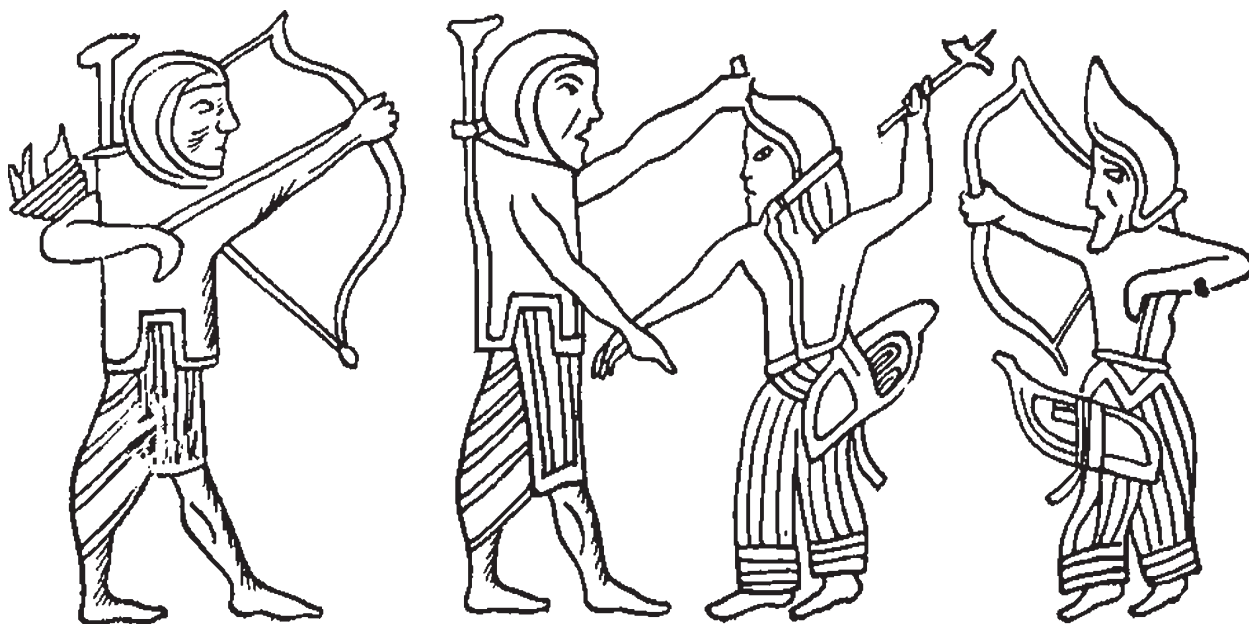
С. Шаменков навпаки, розглядаючи праці, присвячені поясному одягу, аналізував назву. Йдеться про анаксириди. В «Історії у дев'яти книгах» Геродота (переклад А. Білецького) у словнику «Різні реалії» читаємо: «анаксириди — широкі штани персів і саків» (Геродот 1993, с. 571). У різних книгах «Історії» Геродота назву «анаксириди» перекладено як штани або шаровари. В кн. I згадано про персів, які «мають шкіряні штани і весь їхній одяг шкіряний» (Геродот I, 71). У кн. III, в пасажі про кмітливості царського конюха Ойбара його поясний одяг названо шароварами, тобто широкими штанами, адже «...конюх засунув руку в шаровари», тобто, якби штани були вузькими, цього зробити неможливо (Геродот III, 87).

У кн. VII Геродота про поясний одяг читаємо у двох пасажах. Штани носили перси, а також ... «саки, тобто скіфи» (Геродот VII, 61, 64). Ці

зауваження дуже загальні і за ними не можна скласти уявлення про вигляд одягу, його крій, інші характерні риси. Навіть визначити ширину холош за цими описами неможливо. С. Шаменков наводить, крім Геродота, й інші писемні джерела, у яких є згадки про анаксириди (Шаменков 2024, с. 8—9). Але з цих коротких нотаток також не можна вилучити інформацію про особливості поясного одягу. С. Шаменков та ряд інших науковців вважають, що анаксириди — вузькі штани (Шаменков 2024, с. 8). Дискусія, мабуть, буде продовжена, адже не можна відкинути переклад дефініцій, наведених у Геродота та інших античних авторів (наприклад, Аристофана).

Важливим джерелом вивчення поясного одягу є образотворче мистецтво. Зображення скіфського вбрання часів архаїки рідкісні. Крім розписного посуду, який розглядав С. Яценко, привертають увагу твори дрібної пластики та інші мистецькі вироби, на яких зображені скіфи під час передньоазіатських походів (Ільїнська, Тереножкин 1983, с. 73—77). Більшість витворів — теракотові мініатюрні портрети, але на циліндричній кам'яній печатці (рубіж V—IV ст. до н. е.) вирізана сцена: битва скіфів з мідійцями. Скіфи у гостроверхих шапках, коротких куртках і довгих (до литок) штанах, прикрашених поздовжніми тонкими смужками, а на холошах — поперечними лініями. Цей візерунок, мабуть, для того, щоб підкреслити характерні особливості поясного одягу: штани помірної ширини, знизу не стягнуті манжетою (рис. 1). Слід зазначити, що смугастий одяг і у чоловіків, які протистоять скіфам, тільки ритм розміщення смуг інший. Можливо, це художній прийом, щоб надати виразності картинці. Але є ще один варіант трактування одягу персонажів: це алюзія на особливості виготовлення тканини: полотнища зшиті з окремих смужок (Усманова 2010, с. 33—36).

Для висвітлення теми залучені твори, головним чином, IV ст. до н. е. з репертуару торевтів, етнічну належність яких важко визначити. Оскільки метою дослідження є виявлення етнографічних особливостей одягу населення Скіфії, то важливим є питання: наскільки реалістично відтворено образи людей у сценах, які більшість дослідників пов'язують зі скіфами?. Мистецтво Північного Причорномор'я цього періоду називають греко-скіфським, хоча процеси формування художніх стилів у регіоні були складними, тобто, це визначення не зовсім точно відображає історію. Але, що стосується відтворення вбрання, зброї, окремих знарядь праці тощо, то їхні зображення відповідають існуючим предметам. Вірогідно, мистецькі вироби створені майстрами, які знали особливості матеріального світу Скіфії. Боспорські художники приділяли велику увагу відтворенню вбрання скіфів на творах торевтики. Слушною є думка К. Мейер про те, що на мистецьких

Рис. 1. «Битва скіфів з мідійцями». Зображення на циліндричній печатці (за: Ильинская, Теренозжкін 1983)
Fig. 1. «Battle of the Scythians with the Medians». Image on a cylinder seal (after: Ilinskaia, Terenozhkin 1983)

вигорах подано близькі до етнографічних реалій речі, оскільки це була вимога «вождів кочовиків причорноморських степів» до винайнятих грецьких майстрів (Meуer 2013, p. 3).

Але не варто забувати, що еллінські художники працювали у межах традицій грецького мистецтва періоду класики. У творах відбилися принципи передачі окремих мотивів: схематизм, умовність, гротеск, заповнення декоративного поля, обрамлення композицій, гіперболізація тощо. Аналізуючи антропоморфні образи на творах торевтики, мусимо брати до уваги особливості зображення чоловіків і жінок.

Стегновий одяг, тобто, штани, сприймали, насамперед, як предмет практичного призначення, хоча це не виключає його знакового характеру. Особливості штанів — їх форми, способи пошиття — сформувалися, мабуть, у процесі використання. Деякі характерні риси відбивають вимоги, які ставили члени певного суспільства до речей: з одного боку — забезпечення простоти при виготовленні, зручності у використанні, а з другого — позначення соціального статусу власника. Ці фактори зумовили застосування різного текстилю, а також способів розкрою: для повсякденного та парадного, а також обрядового чи ритуального убрання. Обидва чинники — характеристики тканини та прийоми формування (крій) виробу — взаємопов'язані, тому без знання про перший неможливо висловлювати обґрунтовані припущення про другий.

Першим пунктом у вивченні вбрання з археологічних пам'яток є аналіз джерел: з них можна вилучити інформацію про матеріали, з яких виготовлені предмети убрання. У Геродо-

та читаємо про коноплю на землях Скіфії: «В їхній країні добре ростуть коноплі, схожі на льон, хоч не дуже товсті й високі. Порівняно до льону ці коноплі кращі...А той, хто ніколи в житті не бачив конопляну тканину, повірить, що одяг зроблено з льону» (Геродот, IV, 74). У похованнях на території і степу, і лісостепу знайдено невеликі фрагменти лляної, а також вовняної тканини (остання переважає) (Бабенко, Бредіс, Ключко 1999, с. 317). Ці текстильні клаптики не завжди є рештками одягу. Лабораторні дослідження не повні, найчастіше обмежені визначенням типу сировини (вовна, конопля, льон) та структури (полотняна, саржева) (Яценко 2006, с. 67). Більше інформації про особливості текстилю науковці отримали, аналізуючи залишки одягу скіф'янки, похованої в кургані Товста Могила (Дніпропетровська обл.) — сукню «цариці» було пошито з червоного атласу (Мозолевський 1979, с. 206, рис. 136).

Лабораторні дослідження із застосуванням сучасних методик та апаратури впровадила співробітниця Національного центру реставрації Н. Бредіс. Науковиця вивчила текстильні фрагменти з поховання чоловіка у Великому Рижанівському кургані (Бредіс 1997, с. 101—104). Збереглося кілька фрагментів тканин з рослинних волокон (коноплі, льон, вовна). Вони не належали одягу, але на одному фрагменті збереглась вишивка (тамбурний шов?).

Лабораторне дослідження скіфського текстилю здійснила Т. Крупа. Вона вивчила невеликі фрагменти тканин, зафіксовані у похованні кургану Близнаць 2 (Крупа 2009, с. 151—156). Один фрагмент — біла тканина з вовни тонкорунної овечки, другий — тканина також біла (нефарбована), виготовлена з бавовни. Ця си-

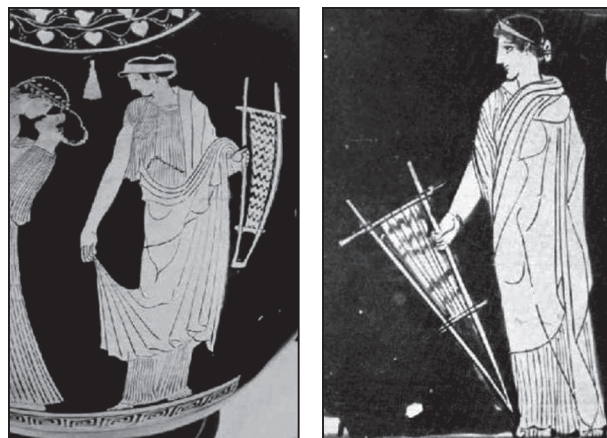
ровина є дуже рідкісною на нашій території. На думку Т. Крупи, обидві тканини, можливо, є продуктом торгівлі з грецькими полісами (Крупа 2009, с. 156). Цікавим є реконструкція процесу ткання на так званій гобеленовій рамі (Крупа 2009, рис. 98). Це один із ткацьких пристроїв, які використовували замість великого верстата.

Але поки що у дослідників не склалося чіткої думки про типи верстатів, на яких працювали скіфи. Ці знання є важливими для того, щоб уявити вигляд продукції, а саме — ширину тканини. Як відомо, в Греції та еллінських державах Північного Причорномор'я були вертикальні верстати, а в Єгипті, на території Передньої Азії — горизонтальні (Pekridou-Gorecki 1989, S. 22—23, Abb. 11—13). На обох можна виробляти текстиль однакової фактури, але різної ширини. Горизонтальні верстати мають вузький навій, тобто, ширина тканини, одержаної на такому верстаті, не перевищувала 40 см: це встановлено спостереженням етнографів (Гаген-Торн 1960, с. 37).

С. Шаменков припускає, що на території Скіфії для одержання вузького (обтислого) вбрання застосовували спренгову техніку (Шаменков 2023, с. 5). Вона була відома на значній території, можливо, від доби бронзи або й раніше, бо для спренгу не потрібне складне приладдя. Воно (тобто, приладдя) має вигляд рамки довільних розмірів. На верхній перекладині закріплюють нитку основи, а потім нею обмотують верхню і нижню поперечину рамки (по колу), але нитки кладуть не безладно, а паралельно одна одній. Кількість ниток залежить від того, якої ширини виріб бажано отримати, а його довжина — дві довжини рамки. Наступний етап роботи: вводять ще одну нитку (піткання) і перебирають нитки основи в залежності від структури тканини. Тобто, спренгове плетіння це спосіб одержання саме тканини з певними заданими характеристиками: гладенької чи фактурної, щільної чи розрідженої, з візерунками на кольоровому тлі або однотонно фарбованих.

Особливо цікаві сюжети, дійові особи в яких — жінки з рамкою для спренгового плетіння в руках (рис. 2). Рамки, які застосовували в античні часи, схожі на сучасні (простота форми не вимагає створення різних варіантів рамок, вони розрізняються тільки розмірами). Археологічні знахідки продукції, яку отримували на таких рамках, зафіксовані в похованнях Лісаковського могильника доби бронзи (II тис. до н. е.) поблизу Караганди в Казахстані (Усманова 2010, с. 33—36).

Вивчення матеріалів з історії костюма свідчить, що розкрій тканини для плечового чи поясного одягу в сучасному розумінні, тобто, за лекалами, із заокругленням пройми та інших деталей — практика пізнього середньовіччя, а в більш давні часи застосовували так званий

Рис. 2. Жінки з рамками для спренгового плетіння. Зображення на грецьких вазах (Лувр). Електронний ресурс відкритого доступу

Fig. 2. Women with frames for sprang technique. Image on Greek vases (Louvre). Open Access electronic resources

тунікоподібний спосіб формувати плечовий одяг з текстильних полотнищ. Те саме стосується і стегового одягу: для його формування використовували прямокутні шматки тканини, з яких шили холоші і вставляли клапоть між ними (Лобачева 1989, с. 28).

Текстильний декор зафіксований в одязі небіжчиків, похованих в кургані ранньоскіфського часу Аржан 2 (Тува). У похованнях збереглися фрагменти текстилю, а техніко-технологічний аналіз дозволяє визначити не тільки сировину, з якої готовили речі, але й особливості текстилю, пов'язані з його призначенням (Штауффер 2017, с. 217—202). Збереглися, наприклад, фрагменти сумки, витканої в техніці гобелена, фрагменти тасьми з візерунком, полотно із зшитих між собою стрічок. Автор дослідження зауважив, що для виготовлення текстилю використовували тільки волокна тваринного походження. Крім того, А. Штауффер підкреслив, що тогочасні майстри володіли різними техніками ткацтва (Штауффер 2017, с. 211).

Більшість дослідників вважає, що кочовикам був звичним горизонтальний верстат. Він простий (навіть, примітивний): в землю забивали кілочки, на яких натягували нитки основи і за допомогою так званого човника вводили нитки піткання (Гаврилюк 2013, с. 374; Полосьмак, Баркова 2005, с. 17, рис. 1.5).

На мій погляд, більш продуктивним є використання ткацького вертикального верстата. Має вигляд рами, зверху закріплюють нитки піткання, до яких знизу приєднують відтяжки (Малинова, Малина 1988 с. 85). Вертикальний ткацький верстат реконструював А. Щербань, досліджуючи керамічні вироби, насамперед, відтяжки на поселеннях лісостепового Лівобережжя (Щербань 2007, с. 147—150). Історично склалося так, що землероби здавна використовували пристрої, зокрема, вертикальні верста-

Рис. 3. Зображення скіфів на гребені з кургану Солоха (1) і художня реконструкція вбрання скіфа (2) (1 — Манцевич 1987; 2 — худ. З. О. Васіна)

Fig. 3. Image of Scythians on the comb from the Solokha barrow (1) and artistic reconstruction of Scythian clothing (2) (1 — Mantsevich 1987; 2 — art. Z. O. Vasina)

ти, які давали змогу отримати ширшу тканину, ніж на горизонтальному (Післарій 1982, с. 81).

Повернемось до скіфського поясного одягу. Археологічні дослідження доводять, що для його виготовлення використовували, в основному, текстиль. Часто звіти археологів містять інформацію про залишки текстилю, хоча його характеристики немає. Знахідки решток текстилю у похованнях на території Алтаю (у могильнику Ак-Алаха, Укок), де мешкали сучасники скіфів, свідчать про виготовлення тканини завширшки 27,5 см. Мабуть, цей текстиль виткали на спеціальному пристрої для ткання, а не на горизонтальному верстаті. Спостереження етнографів показують, що штани розрізняються за шириною штанин чи холош та способами їх з'єднання між собою. Найчастіше кожну штанину зшивали з двох полотнищ: по боках та з внутрішньої сторони ноги, а посередині вставляли клапот певної конфігурації, який утворював так зване дно. Від його форми та розмірів залежав «крок» штанів. Цей специфічний термін спеціалісти застосовують, щоб виділити суттєву рису поясного одягу.

Найбільш інформативними є зображення скіфів на предметах, що належать до високохудожніх творів декоративного мистецтва. В їх числі знахідки з курганів Солоха, Куль-Оба, Воронезький, Гайманова Могила, Чортотлик,

Товста Могила. На різних предметах скіфів показано у штанах, пишно декорованих різноманітними візерунками, можливо, тканими або вишитими. Розміщення швів: здебільшого по боках, на зовнішній та внутрішній поверхні ноги, тобто, можна уявити, що скріплювали задне та передне полотнища. Об'єм холош є типологічною ознакою штанів, які носили скіфи. В літературі прийнято такий поділ: вузькі штани, з помірним об'ємом холош, широкі штани (Клочко 2006 с. 105). У перших двох випадках холоші штанів неширокі, тобто, не такі обтислі, як на амазонках, які носили підкреслено вузький поясний одяг (Фіалко 2023, с. 96, рис. 54). Але детальний аналіз зображень показав, що це ноговиці чи чоботи-панчохи (Клочко 2018, с. 100—124). Штани (вузькі) носили заправленими в чобітки, а помірної ширини — на випуск. Виділяємо також штани, холоші яких акцентовано широкі.

Характерною рисою поясного одягу є його оздоблення. На відміну від декоративного оформлення курток (золоті аплікації), штани скіфів були прикрашені текстильними виробами — стрічками (тасьмою). Знахідки в Аржані свідчать про застосування для оздоблення шнура (Штауффер 2017, с. 211, рис. 213). Золотий декор був тільки на поясному одязі небіжчика в кургані Солоха (Запорізька обл.).

Тут залишилася непограбованою бокова могила, в якій поклали кілька небіжчиків. Один з них, за визначенням М. Веселовського, мав високий статус царя (скелет В) (Манцевич 1987, с. 18). Його костюм прикрашали золоті пластинки, зафіксовані *in situ*. Вздовж ніг скелета лежали пластинки із зображенням двох скіфів з ритомом (сцена братання) двох розмірів: більші 17 екз. (29—32 × 29—33 мм), менші 114 екз. (27 × 27 мм), пластинки із зображенням лева, який терзає голову оленя: 17 екз. (31 × 32—33 мм) (Манцевич 1987, с. 64—65). Декором штанів, можливо, були також трикутники з опуклими півсферами: 95 екз., 3 варіанти (довжина сторони 18, 17, 15 мм) (Манцевич 1987, с. 65). Декоративні елементи та аналіз зображень поясного одягу є матеріалами для художньої реконструкції штанів. Прямокутні пластинки було нашито на стрічках, прикріплених на бокових швах, а трикутники на поверхні штанів.

А. Манцевич докладно вивчила артефакти з кургану Солоха. Зокрема, приділила велику увагу аналізу поясного одягу скіфів — дійових осіб в сцені на гребені (Манцевич 1987, с. 57—60). Композиція включає трьох персонажів, одягнених по-скіфськи, і якщо їхній плечовий одяг розрізняється, то штани подібні за формою та декоративними елементами. В центрі композиції вершник. Бокові шви його штанів закриті неширокою стрічкою (лампасом), на якій візерунок з хрестиків, розділених двома штрихами. Воїн ліворуч від вершника: на штанах кружалець, боковий шов закритий смужкою, на якій візерунок з хрестиків. На скіфові, який стоїть праворуч, штани з хрестиками на всій площині одягу, збоку — лампас (повздовжня стрічка) закриває шов (рис. 3). А. Манцевич називає цей одяг шароварами або анаксиридами.

З кургану Солоха походять ще деякі артефакти, які містять зображення скіфів. Йдеться про срібні чашу та пластину — накладку на горит, на поверхні яких створені сюжетні композиції з дійовими особами — скіфами. На посудині представлені чотири вершники в довгих штанах, пошитих з тонкої тканини. Це підкреслюють складки і зморшки на холошах. Штани досить широкі, закривають верхню частину чобітків. Візерунки на одязі не надто виразні (через корозію срібла), але лампаси — орнаментовані смужки — можна прочитати: на них кружалець і хрестики (Манцевич 1987, с. 90, кат. № 61).

Срібна пластина, яка була прикріплена на гориті, містить сцену з умовною назвою «Битва старих і молодих скіфів» (рис. 4). Дійові особи зображені в акцентовано широких штанах, на поверхні яких візерунок з хрестиків та кружалець. (Манцевич 1987, с. 73—75, кат. № 74).

Постаті чоловіків, вбрання яких традиційно вважають скіфським, відтворені на вазі із Во-

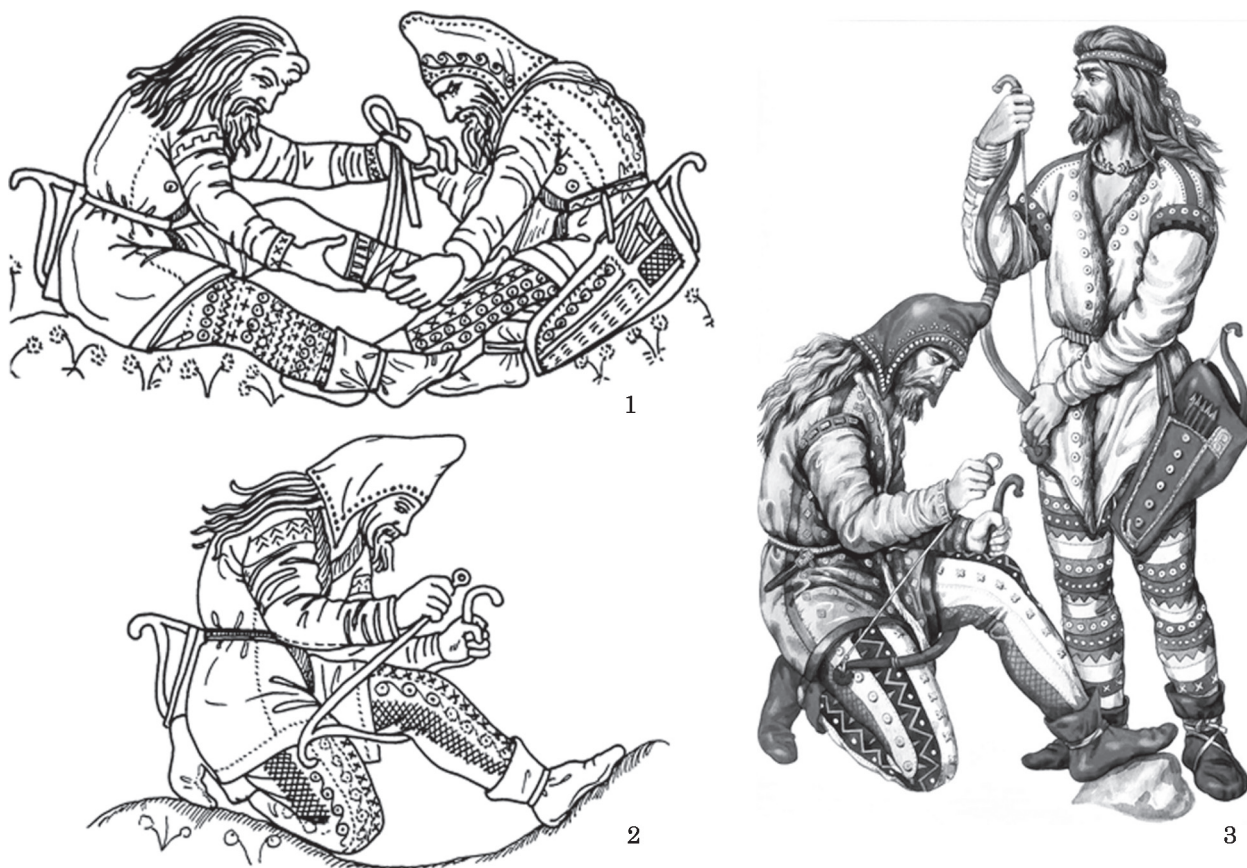

Рис. 4. Образи скіфів у широких штанах. Срібна накладка на горит, курган Солоха (за: Манцевич 1987)

Fig. 4. Images of Scythians in wide trousers. Silver gorytos cover, Solokha barrow (after: Mantsevich 1987)

ронезького кургану (група Частих курганів). П'ять персонажів вбрані в куртки з видовженими полами, а також штани — помірно широкі, звужені на гомілках і заправлені в чобітки. На зовнішній і внутрішній стороні ніг показані шви дрібними крапками; майже на всіх штанах нанесені невиразні візерунки на холошах (Клочко 2006, рис. 1: 3, 4).

Цікаву інформацію несуть артефакти з кургану Куль-Оба на території Криму. Його дослідження досі викликає дискусії. Одну з гіпотез висловив М. Федосеев: небіжчик належав до царського роду (боспорського), а супровідні речі складають різні групи пам'яток, деякі з фракійськими рисами (Федосеев 2011, с. 385). На золотій вазі, знайденій в кургані Куль-Оба, представлено п'ять персонажів (рис. 5). Вони одягнені в штани помірної ширини, заправлені в чобітки. Одяг скіфа, який натягує лук, прикрашений повздовжніми смугами. На правій нозі — косі хрестики та дрібні кружалець. Сцена лікування ноги: на скіфові ліворуч (поранений) штани з поперечними смугами, на деяких з них видно візерунок — рядок кружалець. Привертають увагу дві особливості: по-перше, тільки у цього персонажа з усіх, зображених на творах торевтики, поясний одяг прикрашений поперечними смугами, а, по-друге, на лівій гомілці чоловіка декоративних стрічок немає, тобто нога оголена. На думку

Рис. 5. Зображення скіфів в поясному одязі: 1, 2 — золота посудина з кургану Куль-Оба; 3 — художнє відтворення образів скіфів, поясний одяг яких декорований нашитими смугами, виготовленими в техніці спренгового плетіння (1, 2 — Ильинская, Тереножкин 1983; 3 — худ. З. О. Васіна)

Fig. 5. Depictions of Scythians wearing the belted garments: 1, 2 — image of Scythians on a gold vessel from the Kul-Oba barrow; 3 — artistic reproduction of images of Scythians, whose waist clothes are decorated with sewn stripes made in the sprang technique (1, 2 — Ilinskaia, Terenozhkin 1983; 3 — art. Z. O. Vasina)

С. Шаменкова, в такий спосіб художник показав, що поясний одяг скіфа — це ноговиці, не з'єднані між собою (Шаменков 2024, с. 11). Але така інтерпретація сумнівна, адже не заповненою візерунками ділянка лишилась, можливо, через те, що античні ювеліри завжди приділяли увагу передньому плану. Крім того, майстер зробив акцент на пов'язку, яка б «загубилась» серед декоративних смужок. Скіф праворуч (у кірбасії): на його штанах повздовжні смуги з кружальцями. Декоративні смуги чи стрічки, мабуть, були нашиті на штани. Оформлення виробу виконано в художній манері, властивій грецьким майстрам: заповнення простору. Тому на стрічках нанесено досить простий орнамент, а інколи візерунки видно поза смужками.

З Куль-Оби походять й інші вироби, на яких представлені скіфи. Їхній поясний одяг загалом подібний до описаного, хоча є особливості. Наприклад, пластинки, на яких відтиснуто сюжет з умовною назвою «Братання»: двоє чоловіків сидять, обнявшись, тримаючи в руках ритон. Дійові особи одягнені в довгі штани, які закривають верхню частину взуття (рис. 6: 1). Одяг скіфа праворуч прикрашений від стегна

до коліна косими хрестиками, а від коліна до низу — легкими складками, що нанесені неглибокими борозенками. Згідно з висновками М. Федосеева: «сцена побратимства, а також сцени на золотій кулястій посудині, зображують не абстрактних скіфів, а похованих у склепні» (Федосеев 2011, с. 384).

Ще один сюжет — так звані лучники: пластинки, на яких за контуром зображення вирізані в профіль фігури двох стрільців. Їхні штани довгі, помірно широкі, прикрашені повздовжніми смугами з невиразними орнаментами. У скіфа ліворуч — дві вузькі смужки збоку, а у персонажа справоруч — одна. Можливо, ці декоративні смуги закривали шви. Штани заправлені у чоботи (рис. 6: 2).

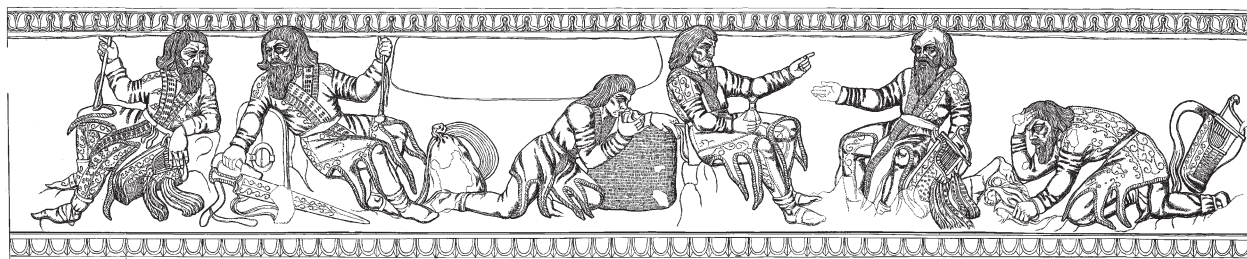
Привертає увагу золота гривна з кургану Куль-Оба, на кінцях якої зображені вершники в ошатному вбранні. Поясний одяг — широкі довгі штани, їх об'ємну форму показано глибокими складками. Холоші шаровар закривають верхню частину взуття. Подібні широкі штани — на пластинках із зображенням вершників з Куль-Оби.

Слід зазначити, що, крім описаних у статті, є образи, що мають гротескні риси, предмети

Рис. 6. Золоті пластинки із зображенням скіфів у сюжетах «Братання» (1) та «Змагання лучників» (2) (за: Ильинская, Тереножкин 1983)

Fig. 6. Gold plates depicting Scythians in the plots «Fraternization» (1) and «Archer Competition» (2) (after: Ilinskaia, Terenozhkin 1983)

Рис. 7. Образи скіфів — учасників святкової учти, одягнені в пишно декоровані костюми. Курган Гайманова Могила (за: Бидзиля, Полин 2012)

Fig. 7. Images of Scythians — participants in the festive feast, dressed in richly decorated costumes. The Haimanova Mohyla barrow (after: Bidzilia, Polin 2012)

їхнього одягу гіперболізовані (Шаменков 2024, рис. 9: б).

Істотним доповненням до бази зображень скіфів є фриз на чаші з кургану Гайманова Могила (Бидзиля, Полин 2012, с. 108). Композиція об'єднує шістьох персонажів, одягнених у скіфські парадні костюми (Бидзиля, Полин 2012, с. 106, рис. 138). Чаша створена із срібла, тому через корозію металу не всі деталі збереглися (рис. 7). Уявлення про поясний одяг можна скласти за його силуетом: чоловіки одягнені в довгі, добре припасовані до ніг штани, заправлені в чобітки. Збереглися деталі оформлення на штанах скіфа з бунчуком: поздовжні смуги візерунків — «мікенська хвиля». Крім того, дрібними крапками позначені шви, які з'єднували переднє і заднє полотнища. На штанах деяких персонажів є фрагменти візерунків, але чи були вони властиві усім — невідомо.

Майже всі твори тореветики із так званих царських курганів вирізняють наративні композиції, які представляють скіфів у парадному вбранні, прикрашеному візерунками. Тим більш цікаво, що на електровій амфорі із кур-

гану Чортотлик зображені чоловіки за виконанням якоїсь церемонії, можливо, пов'язаної з різними аспектами конярства у Скіфії (Симоненко 1987, с. 144). Всі скіфи на фризі одягнені в довгі штани. У деяких дійових осіб вони заправлені в чобітки, але є такі, що закривають верхню частину взуття. Одяг без прикрас, крім двох скіфів, які змушують коня стати навколішки: на їхніх штанах нашиті лампаси. Такий скромний декор одягу, мабуть, відбиває зміст сюжету; крім того, відсутність оздоблення можна пояснити принципами гармонії: візерунки на невеличких фігурках створили певний дисонанс у сприйнятті загальної картини на амфорі.

Вивчення мистецьких пам'яток дає можливість зробити деякі висновки про особливості поясного одягу скіфів. Серед розглянутих матеріалів розрізняються (за загальними характеристиками) вузькі, помірно широкі та широкі штани. Перші добре припасовані до ніг, їх заправляли в чобітки; штани помірної ширини носили навипуск, і вони закривали верхню частину взуття; були і гіперболізовані широкі (горит з Солохи,

Рис. 8. Зображення царів-жерців. Центральні образи на верхньому ярусі пекторалі з кургану Товста Могила (за: Мозолевський 1979)

Fig. 8. Images of kings-priests. Central images on the upper tier of the pectoral from the Tovsta Mohyla barrow (after: Mozolevskii 1979)

вершники на кінцях гривни з Куль-Оби). Особливості поясної одягу можна спостерігати завдяки художній манері давніх митців. Так, легкими зморшками на поверхні штанів художники підкреслили, що вони пошиті з досить пластичної тканини, позначили шви.

За деякими зображеннями скіфів можна визначити обриси верхньої частини штанів. На верхньому ярусі пекторалі з кургану Товста Могила зображено двоє чоловіків з оголеним торсом, одягнені у штани з легкої тканини — це підкреслено довільними драпіровками (рис. 8). Кожна холоша зшита з одного полотнища, адже боковий шов, який мав би з'єднувати передне і задне полотнище, не показаний. Тобто, або тканина була достатньо широка, або полотнище розширили вставкою з внутрішньої сторони ноги. Один із скіфів (ліворуч) сидить так, що видно одяг ззаду. Між штанинами вшитий клапоть у формі трикутника вершиною вниз, широка сторона якого приєднана до пояса. Спереду, мабуть, була така сама вставка, тобто, «дно» штанів — це два трикутних відрізки, розташовані кутами один до одного. Довжина тієї сторони трикутника, що є поясом, дорівнює половині обхвату стегон. Тканину на поясі підгинали і вставляли всередину шнур, завдяки якому штани закріплювали на талії. Такий крій за умови дотримання певних пропорцій у розмірах вставок забезпечував досить широкий крок, адже холоші, пришиті до вставок, утворювали між собою тупий кут (Клочко 2012, с. 56).

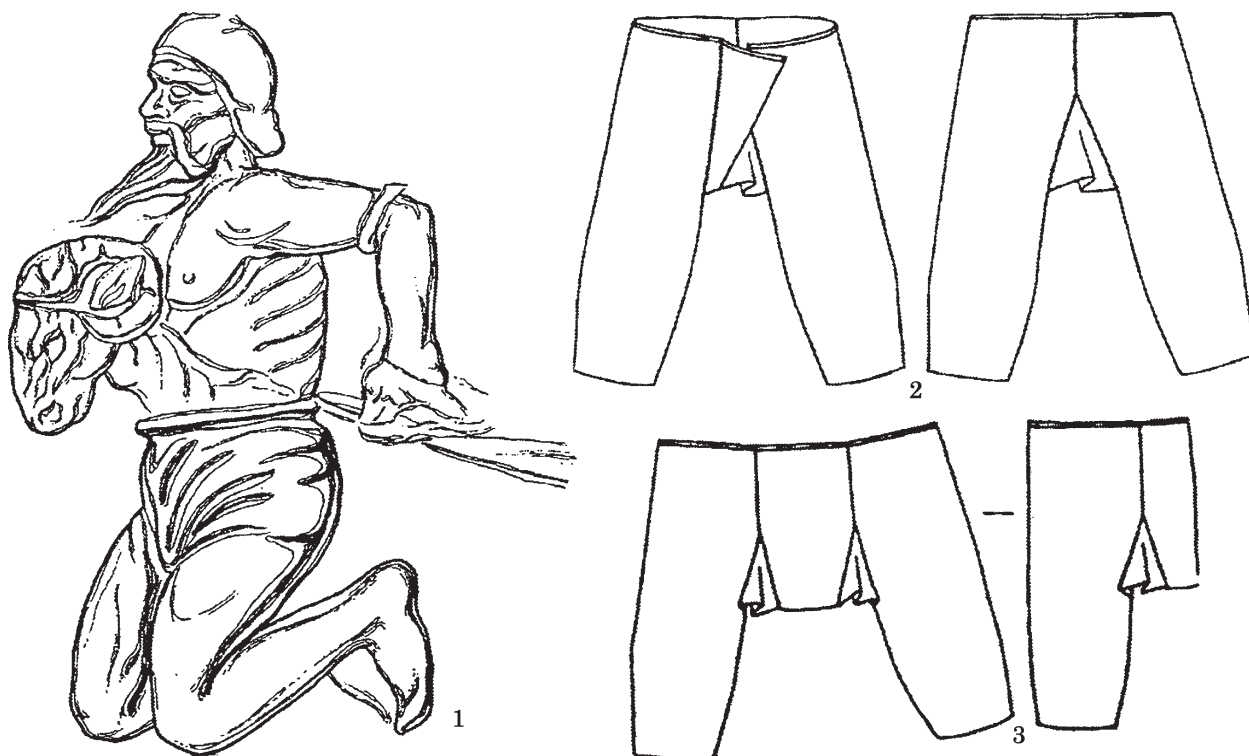
Є ще один варіант інтерпретації зображення штанів на скіфі, якого називають царем-жерцем, тобто, з пов'язкою на голові. Він зображений ззаду, і увагу привертає вшитий між штанинами клапоть у формі трикутника вершиною

вниз. Цей трикутник «загадковий». Аналогів немає, хоча невиразну деталь такої форми видно на зображенні сармата, образ якого подає у статті С. Шаменков (Шаменков 2024, рис. 13а). Але деталь, зображена спереду, не схожа на скіфський трикутник. Як відомо, за скіфських часів тканину не різали, а рвали по основі (ця традиція довго існувала в костюмах на території Центральної Азії). Отже, щоб отримати трикутник, треба було скласти по діагоналі квадратну заготовку. Для двох трикутників треба було два відрізки.

На пластині з кургану поблизу с. Сахнівка серед скіфів — учасників різних дійств бачимо чоловіка, який стоїть навколішки з оголеним торсом (сцена «жертвоприношення»), тому добре видно його поясний одяг. Він вирізняється значною шириною у верхній частині — це передають глибокі борозенки на животі та стегнах чоловіка. Знизу (від стегон до литок) штани повністю повторюють контури ніг. Впадає в око ще одна подробиця: тоненька (ледь помітна) рельєфна лінія на боці, що позначає шов (рис. 9).

Цікавими є знахідки в кургані I могильника Ак-Алаха, бо вони відбивають особливості одягу споріднених із скіфами племен. У похованні зафіксовано фрагменти чоловічих та жіночих штанів: вовняна тканина шириною 27,5 см полотняного переплетення. Садако Като вважає, що поясний одяг чоловіка і жінки був однаковим за кроєм. Під кістками ніг чоловічого скелету залишилися шматки тканини від чотирьох штанів та двох вставок — прямокутної та трапецієподібної.

С. Като запропонувала два варіанти реконструкції. За першим способом за вірець залу-

Рис. 9. Скіфські штани різного крою: 1 — зображення скіфа в штанах з широкою верхньою частиною (зображення на пластині із кургану 4 поблизу с. Сахнівка Черкаської обл.); 2, 3 — етнографічні паралелі крою штанів: монпе і барака (Японія і Туркменія) (за: Като Садако 1994)

Fig. 9. Scythian pants of different types: 1 — image of Scythian in pants with a wide upper part (depiction on the plate from barrow 4 near Sakhnivka village, Cherkasy region); 2, 3 — ethnographic parallels of the cut of pants: monpe and baraka (Japan and Turkmenistan) (after: Kato Sadako 1994)

Рис. 10. Зображення скіфів, одягнених в ногавиці та чоботи-панчохи. Курган Передерієва Могила (за: Клочко 2018)

Fig. 10. Image of Scythians wearing leggings and stocking boots. Perederieva Mohyla barrow (after: Klochko 2018)

чено японські штани (монпе): «дно» — прямокутна вставка, складена по діагоналі, пришита на відстані 10 см від пояса. За таким кроєм обхват талії становить приблизно 110 см ($27,5 \times 4$ см) (рис. 9: 2). За іншим припущенням штани нагадують туркменські «бараку». Вони ширші у верхній частині десь на 0,5 м: полотнища лівої та правої штанин зшиті по боках, а зверху — з прямокутним клаптом, і він разом з двома трикутними відрізками матерії утворює «дно». Але чоловічий одяг мав ще одну деталь: шматок

тканини у формі трапеції. Мабуть, він був прикріплений до штанини однією з довгих сторін, а інша сторона (не пришита) закривала розріз спереду. Такий крій дозволяв створювати штани зверху просторі, а знизу звужені (Като 1994, с. 113).

У переліку пам'яток декоративного мистецтва, на яких представлені образи скіфів є так званий «шолом» з кургану Передерієва Могила (Моруженко 1992, с. 67—75). На поверхні «шолома» вміщено дві сцени з шістьма персо-

нажами (рис. 10). Вони одягнені в куртки з видовженими полами, штани — обтислі, щільно прилягають до ноги. Акцент зроблено на оформленні курток, на поясному одязі нема візерунків, але позначені шви.

Сцена 1. У центрі молодий скіф стоїть навколішки. Його поясний одяг — штани з цупкого матеріалу, можливо, шкіри. Вузенькі штанини, пошиті з однієї деталі, щільно охоплюють ноги, шов показано ззаду. Можливо, на юнаку чоботи-панчохи (шкіряні або повстяні), що були у вжитку іраномовних племен та інших народів у поєднанні зі штанами (Полосьмак, Баркова 2006, с. 85, 92—95).

Обабіч центрального образу представлено двох скіфів різного віку. Ліворуч: бородатий статечний чоловік. На його ногах: чоботи-панчохи. Праворуч юнака також молода особа, обернена спиною до глядачів. Його поясний одяг: обтислі штани зі швом ззаду або так звані ногавиці. Цей одяг у формі двох труб, що розширюються від гомілки до стегна, шили із сукна, повсті або шкіри і надівали на штани. Аргументом на користь припущення, що скіфи носили ногавиці, є знахідки фрагментів шкіри у поєднанні з клаптиками тканини на ногах небіжчиків у похованнях. Мабуть, ці види одягу та взуття були властиві не тільки костюмам скіфів-степовиків. Спостереження етнографів виявили на Кавказі широке застосування ногавиць від давнини до нового часу.

Обидва види вбрання — ногавиці і штани — добре поєднуються з короткими чобітками. Останні зображені досить схематично — двома лініями на гомілці позначено край взуття — короткого чобітка.

Сцена 2. Дійові особи: двоє молодих та один літній скіфи. У центрі композиції — юнак стоїть навколішки. На ногах чоботи-панчохи. Ліворуч юнака — літній скіф в ногавицях, а його короткі чобітки зав'язані навколо гомілок. Персонаж праворуч центральної фігури у сцені 2 — молодий скіф зі списом. Він взутий в чоботи-панчохи зі швом ззаду. Ногавиці та чоботи-панчохи належать до категорії речей практичного призначення. Але в святковому костюмі їх, мабуть, наділяли особливими знаками (Полосьмак, Баркова 2006, с. 92—96).

Джерельна база (твори давніх авторів та археологічні матеріали) дозволяє реконструювати два види поясного одягу скіфів. Штани (шаровари, анасириди) розрізняються формою холош: вузькі, помірною об'єму, широкі (можливо, на практиці не використовували, а є тільки на зображеннях як засіб певної виразності в сюжеті). Другий вид (ногавиці і чоботи-панчохи) як предмети практичного призначення, мабуть, не набули поширення і тому не знайшли відображення в творах торевтів. Характерною особливістю поясного одягу скіфів є застосування текстильних декоративних засобів для оформлення.

ЛІТЕРАТУРА

Геродот. 1993. *Історії в дев'яти книгах*. Переклад, передмова та примітки А. О. Білецького. Київ: Наукова думка.

Бабенко, Т. Н., Бредис, Н. Ю., Ключко, Л. С. 1999. Фрагменти ткани из мужского захоронения в Большом Рыжановском кургане. *Материалы и Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XX, с. 317-320.

Бидзиля, В. И., Полин, С. В. 2012. *Скифский царский курган Гайманова Могила*. Киев: Скіф.

Бредис, Н. 1997. Исследование скифского текстиля (нач. III в. до н. э.) из Большого Рыжановского кургана. *Материалы и Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XVIII, с. 101-104.

Гаген-Торн, Н. 1960. *Женская одежда народов Поволжья (материалы к этногенезу)*. Чебоксары: Чувашское государственное издательство.

Ильинская, В. А., Тереножкин, А. И. 1983. *Скифия VII—IV вв. до н. э.* Киев: Наукова думка.

Като Садако. 1994. Штаны из погребения в кургане 1 могильника Ак-Алаха 1. В: Полосьмак, Н. В. *Стерегице золото грифы (Ак-алахинские курганы)*. Новосибирск: Наука, с. 111-114.

Ключко, Л. С. 2006. Поясная одежда у населения Скифии. В: Петренко, В. Г., Яблонский, Л. Т. (ред.). *Древности скифской эпохи*. Москва: ИА РАН, с. 100-118.

Ключко, Л. С. 2010. Вбрання скіфських амазонок. *Археологія і давня історія України*, 4, с. 69-78.

Ключко, Л. С. 2012. Золота етнографія Скіфії (верхній фриз пекторалі з кургану Товста Могила). *Наводна творчість та етнологія*, 1, с. 51-60.

Ключко, Л. С. 2018. Образи скіфів на «шоломі» з кургану Передерієва могила. *Сходознавство*, 82, с. 99-124. <https://doi.org/10.15407/skhodoznavstvo2018.82.099>

Ключко, Л. С. 2019. Образи жінок у мистецтві Північного Причорномор'я як джерело для реконструкції костюмів скіф'янок. *Археологія і давня історія України*, 3 (32), с. 76-89. <https://doi.org/10.37445/adiu.2019.03.06>

Крупа, Т. Н. 2009. Исследование археологической органики из скифского кургана Близнец-2. В: Ромашко, В. А., Скорый, С. А. *Близнец-2: Скифский аристократический курган в Днепровском Правобережном Надпорожье*. Днепропетровск: Пороги, с. 151-156.

Лобачева, Н. П. 1989. О некоторых чертах региональной общности в традиционном костюме народов Средней Азии и Казахстана. В: Лобачева, Н. П., Сазонова, М. В. (ред.). *Традиционная одежда народов Средней Азии и Казахстана*. Москва: Наука, с. 5-39.

Манцевич, А. П. 1987. *Курган Солоха*. Ленинград: Искусство.

Мозолевський, Б. М. 1979. *Курган Товста Могила*. Київ: Наукова думка.

Моруженко, А. О. 1992. Скіфський курган Передерієва Могила. *Археологія*, 4, с. 67-75.

Післарій, І. О. 1982. Про ткацтво в добу міді-бронзи та раннього заліза. *Археологія*, 38, с. 70—81.

Полосьмак, Н. В., Баркова, Л. Л. 2005. *Костюм и текстиль пазырыкцев Алтая (IV—III вв. до н. э.)*. Новосибирск: Инфолио.

Симоненко, А. В. 1987. О семантике среднего фриза Чертомлыцкой амфоре. В: Черненко, Е. В. (ред.). *Скифы Северного Причерноморья*. Киев: Наукова думка, с. 140-144.

Усманова, Э. Р. 2010. *Костюм женщины эпохи бронзы Казахстана. Опыт реконструкций*. Лисакоск; Караганда.

Федосеев, Н. Ф. 2011. Эллинское и варварское в погребении кургана Куль-Оба. В: Зинько, В. Н. (ред.). *Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Взаимовлияние культур*. Керчь: Деметра, с. 377-385.

Фіалко, О. Є. 2023. *Амазонки. Міфи та реальність*. Київ: ІА НАН України.

Чугунов, К. В., Парцингер, Г., Наглер, А. 2017. *Царский курган скифского времени в Туве*. Новосибирск: ИАЭТ СО РАН.

Шаменко, С. 2023. Поясний одяг скіфів та сарматів. *Стрії — дослідження з історії одягу*, 5, с. 3-32.

Штауффер, А. 2017. Текстильные изделия из кургана Аржан-2. В: Чугунов, К. В., Парцингер, Г., Наглер, А. *Царский курган скифского времени в Туве*. Новосибирск: ИАЭТ СО РАН, с. 202-215.

Щербань, А. 2007. *Прядіння і ткацтво у населення Лівобережного Лісостепу України VII — поч. III тис. до н. е. (за глиняними виробами)*. Київ: Молдь.

Яковлева, Л. А. 2013. *Найдавніше мистецтво України*. Київ: Стародавній Світ.

Яценко, С. 2006. *Костюм древней Евразии (ираноязычные народы)*. Москва: Восточная литература.

Meyer, C. 2013. *Greco-scythian Art. The Birth of Eurasia. From Classical Antiquity to Russian Modernity*. Oxford Studies in Ancient Culture and Representation. Oxford: University Press.

Pekridou-Gorecki, A. 1989. *Mode im antiken Griechenland*. Munchen: Beck's archaologische Bibliothek.

REFERENCES

- Herodot. 1993. *Istorii v dev'iaty knihakh. Pereklad, pered-mova ta prymitky A. O. Biletskoho*. Kyiv: Naukova dumka.
- Babenko, T. N., Bredis, N. Yu., Klochko, L. S. 1999. Fragmenty tkani iz muzhskogo zakhoroneniya v Bolshom Ryzhanovskom kurgane. *Materialy i Spravochnyye Otsenki Arheologicheskogo Otsredka*, XX, c. 317-320.
- Bidzilya, V. I., Polin, S. V. 2012. *Skifskiy tsarskiy kurgan Gaymanova Mogila*. Kyiv: Skif.
- Bredis, N. 1997. Issledovaniye skifskogo tekstilya (nach. III v. do n. e.) iz Bolshogo Ryzhanovskogo kurgana. *Materialy i Spravochnyye Otsenki Arheologicheskogo Otsredka*, XVIII, s. 101-104.
- Gagen-Torn, N. 1960. *Zhenskaya odezhda narodov Povolzhia (materialy k etnogenezu)*. Cheboksary: Chuvashskoye gosudarstvennoye izdatelstvo.
- Ilinskaya, V. A., Terenozhkin, A. I. 1983. *Skifiya VII—IV vv. do n. e.* Kyiv: Naukova dumka.
- Kato Sadako. 1994. Shtany iz pogrebeniya v kurgane 1 mogilnika Ak-Alakha 1. In: Polosmak, N. V. *Steregushchiye zoloto grify (Ak-alakhinskiye kurgany)*. Novosibirsk: Nauka, s. 111-114.
- Klochko, L. S. 2006. Poyasnaya odezhda u naseleniya Skifii. In: Petrenko, V. G., Yablonskiy, L. T. (red.). *Drevnosti skifskoy epokhi*. Moskva: IA RAN, s. 100-118.
- Klochko, L. S. 2010. Vbrannia skifskiykh amazonok. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 4, s. 69-78.
- Klochko, L. S. 2012. Zolota etnografii Skifii (verkhniy friz pektoral' z kurhanu Tovsta Mohyla). *Narodna tvorchist ta etnolohiia*, 1, s. 51-60.
- Klochko, L. S. 2018. Obrazy skifiv na «sholomi» z kurhanu Perederiieva mohyla. *Skhodoznavstvo*, 82, s. 99-124. <https://doi.org/10.15407/skhodoznavstvo2018.82.099>
- Klochko, L. S. 2019. Obrazy zhinok u mystetstvi Pivnichnoho Prychornomor'ia yak dzherelo dlia rekonstruktsii kostiumiv skifianok. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (32), s. 76-89. <https://doi.org/10.37445/adiu.2019.03.06>

Krupa, T. N. 2009. Issledovaniye arheologicheskoy organiki iz skifskogo kurgana Bliznets-2. In: Romashko, V. A., Skoryy, S. A. *Bliznets-2: Skifskiy aristokraticheskiy kurgan v Dneprovskom Pravoberezhnom Nadporozhye*. Dnepropetrovsk: Porogy, s. 151-156.

Lobacheva, N. P. 1989. O nekotorykh chertakh regionalnoy obshchnosti v traditsionnom kostyume narodov Sredney Azii i Kazakhstana. In: Lobacheva, N. P., Sazonova, M. V. (red.). *Traditsionnaya odezhda narodov Sredney Azii i Kazakhstana*. Moskva: Nauka, s. 5-39.

Mantsevich, A. P. 1987. *Kurgan Solokha*. Leningrad: Iskusstvo.

Mozolevskiy, B. M. 1979. *Kurhan Tovsta Mohyla*. Kyiv: Naukova dumka.

Moruzhenko, A. O. 1992. Skifskiy kurhan Perederiieva Mohyla. *Arkheolohiia*, 4, s. 67-75.

Pislarii, I. O. 1982. Pro tkatstvo v dobu midi-bronzy ta ran-noho zaliza. *Arkheolohiia*, 38, s. 70—81.

Polosmak, N. V., Barkova, L. L. 2005. *Kostyum i tekstil pazyryktsev Altaya (IV—III vv. do n. e.)*. Novosibirsk: Infolio.

Simonenko, A. V. 1987. O semantike srednego friza Chertomlytskoy amfore. In: Chernenko, E. V. (red.). *Skify Severnogo Prichernomor'ia*. Kyiv: Naukova dumka, s. 140-144.

Usmanova, E. R. 2010. *Kostyum zhenshchiny epokhi bronzy Kazakhstana. Opyt rekonstruktsiy*. Lisakovsk; Karaganda.

Fedoseyev, N. F. 2011. Ellinskoye i varvarkoye v pogrebenii kurgana Kul-Oba. In: Zinko, V. N. (red.). *Bospor Kimmeriyskiy i varvarkiy mir v period antichnosti i srednevekovia. Vzaimovliyaniye kultur*. Kerch: Demetra, s. 377-385.

Fialko, O. Ye. 2023. *Amazonky. Mify ta realnist*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Chugunov, K. V., Partsinger, G., Nagler, A. 2017. *Tsarskiy kurgan skifskogo vremeni v Tuve*. Novosibirsk: IAET SO RAN.

Shamenko, S. 2023. Poiasnyi odiah skifiv ta sarmativ. *Strii — doslidzhennia z istorii odiahu*, 5, s. 3-32.

Shtauffer, A. 2017. Tekstilnyye izdeliya iz kurgana Arzhan-2. In: Chugunov, K. V., Partsinger, G., Nagler, A. *Tsarskiy kurgan skifskogo vremeni v Tuve*. Novosibirsk: Izd-vo IAET SO RAN, s. 202-215.

Shcherban, A. 2007. *Priadinna i tkatstvo u naselennia Livoberezhnogo Lisostepu Ukrainy VII — poch. III tys. do n. e. (za hlyniyanymy vyrobamy)*. Kyiv: Molod.

Yakovleva, L. A. 2013. *Naidavnishe mystetstvo Ukrainy*. Kyiv: Starodavnii Svit.

Yatsenko, S. 2006. *Kostyum drevney Evrazii (iranoyazychnyye narody)*. Moskva: Vostochnaya literatura.

Meyer, C. 2013. *Greco-scythian Art. The Birth of Eurasia. From Classical Antiquity to Russian Modernity*. Oxford Studies in Ancient Culture and Representation. Oxford: University Press.

Pekridou-Gorecki, A. 1989. *Mode im antiken Griechenland*. Munchen: Beck's archaologische Bibliothek.

L. Klochko

MEN'S BELTED GARMENTS IN SCYTHIAN LANDS

The belted garments are a necessary part of costume of Scythian peoples along with headwear, shoulderwear, footwear. All of the blocks include different items, which possess both utilitarian and symbolic functions.

The subject of «Scythian belted garments» had already been addressed in the general studies of ancient costumes, as well as separate papers. Sergei Yatsenko analyzed the clothes of European Scythians in the context of costume history of those peoples, as he believes that different costume components represent features of ethnic affinity. However, most of the researchers believe that the formation of different costume elements is mainly the result of practical needs.

Serhii Shamenkov, while analyzing the belted garments, analyzed its name — anaxiridis. According to

him, these are the long, tight pants. However, this is the subject of debate, as Andrii Biletskyi — the translator of Herodotus' «Histories» translated it as «wide pants». According to Mr. Shamenkov, two types of the Scythian belted garments were most spread: tight pants, and non-wide pants which were not tucked in shoes. The third type — wide pants made of thin fabric. The researcher assumes that the sprang technique was used for crafting tight pants. In reality it was probably used for crafting the webbing, which decorated the pants (lampasses on side stitches etc.). As for crafting the pants, the simple option might have been in order: two trouser legs joined to the diamond-shaped gusset.

Serhii Shamenkov created a large database of Scythian depictions. However, not all of them can be used per se. Some of them are schematic and grotesque. The ancient artists were working within the traditions common to the Classic Greek art. According to my observations, the Scythian used long pants with tightened trouser legs, which were tucked in shoes, as well as slightly wide non-tucked pants. Both of the types had one scheme: each trouser leg was made of two fabric pieces with one more between them, making a so-called bottom.

The toreutics pieces sometimes depict characters in wide pants and it is artistically emphasised that the clothes are made of light fabric. Another type of belted garments are the tightened pants with the stitch on the back. These clothes in the form of two tubes which

become visible from the shin to the hip, were made of broadcloth, felt or skin. Such pants are depicted on the so-called helmet from the Perederieva Mohyla barrow. Here we also see another item of clothing: boots-stockings, which some researchers view as footwear. Said items are identical to those from the Ak Alakha grave-field in Altai.

The man's belted garments in Scythian lands were studied by complex and comparative analysis of written, archaeological and artistic sources as well as ethnographic materials. The most informative are the Scythian depictions on the decorative items. Those include finds from the following barrows: Soloha, Kul-Oba, Voronezhski, Haimanova Mohyla, Chortomlyk and Tovsta Mohyla.

Keywords: Scythian culture, barrows, toreutics, Scythians, costume, belted garments.

Отримано / Received: 03.04.2026

Прийнято після рецензування /

Accepted after review: 03.05.2026

Опубліковано / Published: 30.06.2026

КЛОЧКО Любов, кандидат історичних наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна.

Liubov KLOCHKO, PhD, National University Kyiv Mohyla academy, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-3496-6340,

e-mail: liubaklochko@ukr.net.